

Светлана С. Шеатовић¹*Институти за књижевност и уметност*

ВЕНЕЦИЈА ОД ВИНАВЕРА ДО И. В. ЛАЛИЋА, ПАВИЋА И ПИШТАЛА

У раду су представљени облици интерполације Венеције као културолошког и историјског феномена у савременој српској књижевности. Нова перцепција Венеције представља се у путопису Станислава Винавера, затим у поезији Ивана В. Лалића од осамдесетих година 20. века као историјска реминисценција са далеким одјецима византијске културе. Од последњих деценија 20. века Венеција игра симболичку и фантазмагоријску улогу у приповеци „Коњи Светог Марка“ (1976) Милорада Павића и код Владимира Пиштала у билдунгс роману *Венеција*. У раду су примењена сазнања културолошких, поетичких и историјских истраживања утицаја Венеције као јединствене историјске, културолошке и књижевне чињенице у развоју српске књижевности. Са тог књижевно-историјског и културолошког становишта доносимо синтетичку слику Венеције у делима С. Винавера, И. В. Лалића, М. Павића и В. Пиштала.

Кључне речи: Венеција, културолошки феномени, историјске реминисценције, геопоетика, савремена српска књижевност.

„...човек није измислио град, пре ће бити да је град створио човека и његове навике”
Гиљермо Кабрера Инфанте, *Похвала граду*

Венеција као културолошки и историјски феномен у савремену и модерну српску књижевност улази као симбол, фантазмагорија, двострука слика стварности им имагинације. Перцепција Венеције и као културолошког *genius loci* и новог књижевног и поетичког преобликовања има значајно и сасвим издвојено место у развоју српске литературе. Научна истраживања су посветила мало простора Венецији у савременом периоду и добар део истраживања је остао на нивоу алузија и историјских реминисценција Лазе Костића, пре тога у форми фолклорних облика и нешто мање кроз поезију Ивана В. Лалића. Најзначајнији продор у систематском тумачењу Венеције у словенским књижевности и српској књижевности добили смо кроз зборник *Венеција у словенским књижевностима* (2011), који су уредили Дејан Ајдачић и Персида Лазаревић ди Ђакомо са више од 40 научних радова. Овај зборник је у научном смислу померио наша досадашња проучавања Венеције као града или имаго типа у српској, али сада и шире у словенским књижевностима. Захваљујући овом научном подстицају само две године касније уредила сам са коле-

1 svetlana.seatovic@gmail.com

гиницама Персидом Лазаревић ди Ђакомо и Маријом Ритом Лето зборник *Acqua alta Медитеран у модерној италијанској и српској књижевности 20. века* у сарадњи са Универзитетом у Пескари и Институтом за књижевност и уметност из Београда. Чак 39 радова и у овом међународном зборнику било је усмерено на Медитеран у српској и италијанској књижевности, али велики број текстова је био посвећен и симболима и комплексности Венеције у српској књижевности од краја 19. века до данас. За модерну српску књижевност од песме „Santa Maria della Salute” Лазе Костића, Павићевих „Коња Светог Марка” до најновијих романа Александра Гаталице, Владимира Пиштала и Сање Домазет видимо један нови перцепцијски лук у коме Венеција осцилира између артефакта, симбола града на води и копну на који се компаративистички ослања и Иво Андрић у приповеткама посвећеним Дубровнику до Лалићеве најконтроверзније слике Венеције која је град узвишеног и бизарног, град бисер који плаћа цену за сва покрадена блага Константинопоља у песми „Acqua alta”. Станислав Винавер, писац који између два рата открива Венецију и њен однос према Византији, усамљена је слика која ће оставити трага и на савременим разумевањима места овог града државе и њене и наше везе са византијском културом. У путопису „Коначна Венеција” већ у првом пасусу Винавер наглашава да је питање лепоте Венеције „битно за нашу културу”. Винавер у Венецији истиче: „Венеција – онаква каква нам се привиђа, покаже, нестане, ишчезне – јесте сва у пролазности [...] Све се мења у Венецији” (Винавер 1961: 148). У Венецији Винавер открива да је ово град у коме илузија доводи до нових сазнања и значаја. Истовремено кроз цео путопис-есеј о Венецији провејава извесна критика овог града, декора у коме недостаје догађаја, како каже Винавер. Венецијом према његовом доживљају владају призори и њена стална пролазност. Винавера посебно узбуђује архитектура: „Данима сам живео у тој узбудљивој и најличнијој трагедији вијуга, којима сам спајао видике и осетљиве тачке што штрче поамно или се крију плашљиво... Мислим да је у томе драж и грч и перверзија Венеције” (Винавер 1961: 155). Посебну лепоту Винавер ће наћи у заласку Сунца над Венецијом називајући тај тренутак немом „златном апотеозом”. Доживљај апсолутне Венеције која даје „поклич сунцу и мору” у којој се „светлост разбуктала усред мора и коју таласи бију узалуд” је епифанијски доживљај Венеције у светлости изнад мора која се поетички приближава Христићевој *Тераси на два мора* и апсолутном доживљају лепоте. Винаверова Венеција коју је критиковао пролазећи каналима добија ореол апотеозе која је „чежња и душа њена”. Венеција враћа Винавера ка Византији и критици византијске непромениљивости у којој је стварао човек „Полуистока” и „Прагрчке”. За Винавера управо кроз Венецију проговара она истинска Византија која није опстала ни у Цариграду, ни у Рашкој и Малој Азији. Управо у Венецији која је у себе упила и Византију и Балкан и грчки и латински свет Винавер види највећу апотеозу византијској култури: „Силе грчке, силе словенске, силе латинске, свеколике силе културне и варварске, у Венецији су,

у врењу византијском, у знамењу трошности и ломности и пролазности која се, у сваком часу крунише и озарава тријумфом” (Винавер 2015: 340). „Коначна Венеција” је прво културолошко сазнање у нашој књижевности којим је Винавер указао на богатство византијских уметничких трагова. У путописима² *Излети по Јадранском и Средоземном мору* Винавер отвара нови спектар тема и есејистичким деловима указује на наше припадање заједници медитеранских народа. Винавер обилази Далмацију, Крф, острво Видо, Сицилију, Напуљ, Помпеју, Ђенову, Ницу, Марсеј, Барселону, Мајорку и све до Бизерте, Картагине и, на крају, Сплит. То кружно путовање Јадраном и западним Средоземљем отвара низ нових сазнања за Винавера, а у културолошком смислу цео пут нових крстарења којима ће проћи песници друге половине 20. века и своје кораке упутити и ка источном Средоземљу, а пре свега ка Атосу.

Тражећи правду која је историјска клепсидра Иван В. Лалић улази најдубље у успон и пад овог града на води коме је та вода донела славу, али и воде која је смртоносна претња, његова *acqua alta*. Ипак, на српском језику није написано комплексније дело од песме „Acqua alta” Ивана В. Лалића јер једна троделна песма која сабира толико интертекстуалних релација према књижевности (*Смрти у Венецији* Томаса Мана, Паундова *Певања*) до историјских реминценција везаних за крсташке ратове и напакон четири коња на цркви Светог Марка који су четири јахача апокалипсе овог града су симболи са којима је растао песник и са којима умире. Нажалост, најгора слутња смрти коју је и песник видео баш у Венецији задесиће сина Влајка у олуји поред Венеције у лето 1989. године. Да ли су песници пророци сопственог живота, друштвених и историјских кретања? Венеција је била таква инспирација да је све то сабрала у једној песми. Без обзира на дела која ће касније доћи ни један роман неће надмашити овако густо ткање личног, историјског, архитектонског, уметничког доживљаја и других релација књижевног и свеукупног артистичког света који ће се склопити у текстури једне дуге песме. Без обзира на различите конотативне односе у „Acqua alti” је сабрано и наше колективно несвесно искуство најдубљих византијских корена са личним искуством и емоцијом песника. Читалачка култура Ивана В. Лалића је развила интертекстуалну потку и унела релације према светској књижевности ослоњеној на топос Венеције као контроверзне културолошке и историјске чињенице. У низу тематских и мотивских токова сасвим је јасно зашто су се у Лалићевом интертекстуалном репозиторијуму нашли и Томас Ман и Езра Паунд и гробље на коме је сахрањен овај песник, али и Балдасаре Лонгена чувени архитект катедралне цркве Santa Maria della Salute. Лалићева песма је писана у првом лицу јединине и дијалог који песничко ја

2 У *Делима Сјанислава Винавера* Гојко Тешић је сабрао и у једном одељку објавио Винаверове путописе сабране под насловом *Излети по Јадранском и Средоземном мору*. Видети: „Излет по Јадранском и Средоземном мору”, *Громобран свемира/ Гоч гори, Дела Сјанислава Винавера*, ур. Гојко Тешић, Београд: Службени гласник, Завод за уџбенике, 2015, 341–441.

води са Венецијом, двојним градом у најширем смислу речи мислећи на опстанак на води и копну, синтези култура, узвишеним и бизарним призорима и догађајима кроз историју представљају једину песму која јасно наставља у дијахронијском следу и песму „Santa Maria della Salute” Лазе Костића. Исповедни исказ Костићеве песме са молитвеним тоном је други важан симбол Венеције поред базилике Светог Марка које интегрисе у својој песми Иван В. Лалић. Прво и најисцрпније тумачење слојевитости Лалићеве песме објаснила је слависткиња Персида Лазаревић ди Ђакомо у зборнику *Споменица Ивану В. Лалићу* (2003). Лазаревић ди Ђакомо је протумачила алузивне токове везане за слегање купола цркве Santa Maria della Salute са низом културних и историјских чињеница које су пратиле изградњу и судбину њеног архитекте и градитеља Балдасареа Лонгену³. Лалић ће алузијама поткрепиту сву сложеност идеје срца као спаса и искупљења и свеопште љубави људске и Божје укројене у конструкцију цркве Santa Maria della Salute:

Па ипак, рећи ћеш, зар нисам хтела
Да ми Лонгена у срце укроји храм
Можда само за љубав љубави једног песника.
Скјавона, који о љубави је знао
Неке тајне, иначе под печатом. (Лалић 1997: 84)

Потом следе алузије на „Смрт у Венецији” Томаса Мана, затим на Езру Паунда, који је умро у Венецији и сахрањен на гробљу Сан Микеле:

Смешис се Serenissima,
И кажеш: јеси ли када размишљао о смрти
У Венецији? Тамо има острво и гробље
Где почива други један песник, који је рекао:
Што истински волиш траје,
Остало је шљака.
Гледај ме као шљаку, али ме памти
Као пламен, само као пламен. (Лалић 1997: 84)

У Лалићевој песми наћи ћемо и латински цитат са књиге коју држи лав Светог Марка, „*Pax tibi Marce Evangelista Mevs*”, као и још низ историјских релација везаних са пропаст Византије јачањем Венеције. У последњем 3. делу песме песничко ја ће казати: „Била је то љубав / И мржња на први поглед: ја скоро још дечак”. Та љубав и мржња према мору, али и фасцинација, започета је у првом стиху, горчином изневерене љубави и болном констатацијом: „Сувише дуго смо заједно, *Serrenisima*”. У другом делу песме песнички

3 Персида Лазаревић ди Ђакомо, „Историјско–културни подтекст наративности песме ‘Acqua alta’”, у: *Споменица Ивану В. Лалића*, уредио Предраг Палавестра, САНУ, 2003, стр. 120. У раду ауторка показује колико је било проблема са статиком овога храма током градње због целокупне статике града. Изградња храма, како сазнајемо детаљније, покренута је 1630, у време куге када је пола Венеције било заражено овом опаком болешћу. Изградња храма је трајала од 1630. до 1687. године.

субјект се креће временски унапред и проговара гласом зрелог човека, свесног opakости Serrenisime, њеног злог мора и моћи којима је разорила Византију. Ту opakост јој њен обожавалац из младости не прашта. Слегање купола цркве Santa Maria della Salute је њен погром, она није знала ни да „болује од рака на Лагуни” нити да ће је разједати „распамећена плима”. Песник јој се овде обраћа следећим стиховима питајући је:

Смешиш се, Serrenisima,
И кажеш: јеси ли када размишаљао о смрти
У Венецији?

Асоцијацијом на приповетку Томаса Мана, *Смрт у Венецији*, написану у овом граду на мору, употпуњава семантичку сложеност мотива мора литерарним подтекстом на нивоу асоцијација. У наредним стиховима Лалић мотив смрти и мора повезује и низом асоцијација и на смрт Езре Паунда⁴, који је и сахрањен на острву у близини Венеције, као и цитатом из његових *Певања*: „Што истински волиш траје,/ остало је шљака”. Последњи, трећи део песме представља глас песничког субјекта из позиције садашњости, старости, расула и разлаза љубавника. Латински цитат са књиге коју држи лав Светог Марка, „*Pax tibi Marce Evangelista Mevs*”, као и још низ историјских релација везаних са пропаст Византије јачањем Венеције предствалају културолошки и историјски след обележен успоница и падовима великих сила и градова на мору, Константинопоља и Венеције. Смисао воде, дијалектике историјских процеса, облика „више правде” доноси у Лалићевој песми згусноту ткање историје, вере у правду и истовремене љубави, мрже, лепоте и ружног и бизарног који се спајају у овом двојном граду на води и копну. Песнички субјект је згађен над лепотом и снагом Serrenisime, изграђене на стаблима са Јадранских обала, ликујући над њеном пропашћу:

Тако да болесно столеће врши правду
И кажњава дрскост лепоте, осовљене
У ништавилу, између два огледала (Лалић 1997: 85)

Игром огледала, слике и њеног одраза, злочина и казне која стиже са мора, Лалић нас усмерава на своја основна поетичка начела, двострукости и сталног двојства у видљивом и транспоновању у невидљиво. Асоцијацијама на четири јахача Апокалипсе са Патмоса и тријумфом смрти разочарано песничко ја теши краљицу мора, посусталу Венецију. Њен крај он неће видети, али истовремено ликује над њеном сасвим, извесном судбином. Нажалост, његово људско расуло је брже:

4 Цитат и алузију на Езру Паунда и његова *Певања* растумачила је Персида Лазаревић ди Ђакомо: „Реч је о америчком песнику Езри Паунду који је преминуо 1. новембра у Венецији у 87. години, а три дана касније је сахрањен на острву-гробљу Сан Микеле. Наведени стихови део су LXXXI певања из Паундове збирке *Cantos*” (Лазаревић ди Ђакомо 2003: 121).

Ја ћу да одем први. Твоје расуло
Спорије се убрзава, Serrenisima

Смрт песничког ја и смрт и расуло Serrenisime осуђене да као лепотица мора од тог истог мора страда јер јој разједа стубове, јетру и оскрђе су у „сумрак априлског дана” вапаји, исказани стиховима:

Сувише дуго смо заједно.
У љубави и мржњи две разне пролазности

Тако се мотив мора и слика Венеције у песми „Acqua alta” вишеструко усложњава литерарним, историјским интертекстуалним релацијама, цитатима, асоцијацијама и реминисценцијама, а снагу песничке слике употпуњавају стварносне слике, емотивни искази сетног песничког гласа. Море је оно које је створило моћну Венецију, али оно врши и опаку правду, јер се њеним расулом кажњава сурова лепотица за сва злодела начињена Византији⁵. Море у песми „Acqua alta” је море осветник, оно које је створило и уништава лепоту света.

Нова прецепција Венеције се појављује у поезији Ивана В. Лалића од осамдесетих година прошлог века као историјска реминисценција која нас враћа на одјеке византијске културе. У српској поезији пре Костићеве и Лалићеве песме Венеција се појављује кроз две доминантне песничке слике, као странкиња или недоступан, недохватан град у далекој, страниој земљи и модернија прецепција Serenissime као прототипа високих, али и контроверзних естетско-религиозних доживљаја. Венеција се често пореди са злом и опаком женом, приписују јој се особине својствене искључиво женском роду. Непостојаност, лукавост, материјализам удружен са путенем и чулном лепотом обележавају ове представе о лепим Млечанкама. Венеција се потом развија као расколничка, притворна, лажна слика света и уклете лепоте. Поред те опште слике Венеције као странкиње издваја се још једна перцепција, оне којој се хрли као центру културе, образовања, уметничких достигнућа. Доживљај Венеције је у српској поезији и доживљај оног другог, страног у које се сумња, али му се упркос свему, ипак, хрли. Камелеонска природа симболизована у маскама фебруарских карневала док све раздире *acqua alta* чини једну од најлепших синтеза смеха, веселог, профаног живота и смрти која прети из воде. Та фантазмагорична слика воде из које или којом су стигла многобројна богатства света у Млетачку лепотицу сада постаје извор њене смрти. Када је Томас Ман написао *Смрћ у Венецији* није вероватно ни слутио да ће то бити нека врста лајтмотива којим ће се потом водити многи, па и наши песници. Неће случајно Езра Паунд⁶ одабрати баш Венецију да буде сахрањен

5 Видети: Шарл Дил, *Историја Византије*, Београд: Логос Арт, 2008, 165–167.

6 У студији посвећеној Острву сећања и гробљу Сан Микеле уредник Ђовани Дистефано поред Јосифа Бродског, Игорa Стравинског и других знаменитих уметника истиче место Езре Паунда и историју његове одлука да своје последње пребивалиште веже за Венецију и њено уметнички и културноисторијски посебно гробље Сан Микеле. Ви-

на једном од њених острва мада иза тога стоји дуга историја лепоте, уметности и политичких опредељења. „Оно што волиш истински траје, остало је шљака”, рећи ће Паунд, а цитираће га и Лалић у „*Acqua alta*”. Дубљи облик интертекстуалне и интермедијалне асоцијације на коју се позива Лалић налазимо и у историји Паундове везе са Венецијом. У студији посвећеној гробљу Сан Микеле као острву сећања Росела Мамоли Зорзи⁷ наводи низ линија везаних за Паундов боравак у Венецији у старости са јасним алузијама на цитате из *Певања*. Чак нам наводи и да је Езра Паунд у својим касним седамдесетим годинама одлучио да се настани сасвим случајно баш у једној малој кући поред базилике Santa Maria della Salute. Тих година Паунда ће посетити Ален Гизнберг! Ништа неће бити случајно, ни Лалићева опседнутост Венецијом од младости, ни алузије на *Певања* и мотив смрти која се очекује као блаженство у сутон априлског дана са те стране обале Венеције, као и случајност да је Иван В. Лалић познавао Алена Гизнберга и преводио његову поезију. Да ли их је све повезала Венеција на сасвим необичан начин јер су генерацијски, поетички, политички били на сасвим различитим странама? Само је Венеција као топос и симбол могла да буде далеки одјек и спона између уметника спајајући неспојиво, али на дубљим уметничким и универзалним нивоима представља појам који превазилази топос и са аспекта геопоетике⁸ доноси слојеве географског, културног, историјског и општег уметничког знака. Може ли се одабрати лепше место на свету за смрт песника и уметника? Пред том савршеном, грешном лепотом може се умрети двојан и распонућен, између светог и профаног. Таква Венеција је град и жена, надахнуће, детаљ који казује о целини и бескрај света у коме се откривају тајне знане само пророчима и песницима. У нашој поезији и култури она, Венеција је женског рода, па напакон и на италијанском језику град је именица женског рода, *la città*. Према томе није случајна ни наша двојна перцепција града и жене, сусрета бит песника Гизнберга и Паунда са одјецима код нашег Лалића.

Осмоугаона црква са уписаним обликом срца у основи била је инспирација за Костићеву песму „*Santa Maria della Salute*”, али и један од основних мотива и низа културно-историјских реминисценција и асоцијација у Лалићевој песми „*Acqua alta*”. Жена као прототип Богородице или Света жена насупрот ликовима куртизана развиће се посебно код Ивана В. Лалића и Миодрага Павловића. У песништву модерних, послератних песника Венеција се често идентификује са Лонгенином црквом или се

дети: *Lisola della Memoria Il Cimiteri di San Michele*, a cura di Giovanni Distefano, Supernova, Venezia, 2005. „Ezra Paund”, di Rosella Mamoli Zorzi, u *Lisola della Memoria Il Cimiteri di San Michele*, a cura di Giovanni Distefano, Supernova, Venezia, 2005, 75-89.

7 Детаљније у: „Ezra Paund”, di Rosella Mamoli Zorzi, u *Lisola della Memoria Il Cimiteri di San Michele*, a cura di Giovanni Distefano, Supernova, Venezia, 2005, 75-89.

8 Видети: Масимо Качари, *Геофилософија Европе*, Плато, Београд, 2010; Катерина Реста, *Геофилософија Медитерана*, Геопоетика, Београд, 2017.

појављује као хришћански облик спаса за ту естетску лепоту која чили и нестаје пред нашим очима. Тако се лик Богородице подстакнут византијским фрескама из базилике Светог Марка уздиже над грешном и у прок посрнулом Венецијом. Лепотица у којој трају истовремено сјај и беда, космичко и земаљско постаје та двојна имаголошка слика, представа у којој се прелама наша историјска свест о освајачима и несумњиво дивљење уметничким делима хришћанског света. Напокон, када се вратимо снази те високе воде која је донела и донела лепоту, снагу и сва двојства тог света можда најбоље описује Џон Раскин у *Камењу Венеције*:

Они који су најпре поболи кочиће у песак и прострли морску трску да се на њој одморе, нису ни слутили да ће им деца бити кнежеви тог мора, а да ће палате бити њихов понос; па ипак, у складу с великим законима природе који владају том жалосном пустоши, нека буде запамћено какве су необичне припреме обављене за ствари које никаква људска имагинација није у стању да предскаже и како је читаво постојање и бериџет народа Венеције било предсказано или изнуђено постављањем оних брана и вратница на рекама и у мору (Раскин 2011:55-56).

Чудесан успон Венеције у географском аспекту, утицају река и мора, значај воде и освајање копна у том граду од 8. века до данас трају и изнова инспиришу уметнике. Простор који је пре био бара него спој мора, река и копна које су уздижу до врхова уметности, трговине, политике, сјаја и беде векова показао је способност културолошке синтезе, а каткада и уградње стилова арапског порекла, а највише и са најдубљом пажњом византијског извора светости хришћанства и уметничких дела инспирисаних изворима те вере у Источном Римском царству. Јелена Ердељан⁹ у проучавању визуелне културе Медитерана од 11. до 13. века управо казује да је Медитеран постао гранично подручје хришћанства, а мир који је склопио Карло Велики 812. године са Венецијом и Сицилијом обезбедило је овим просторима да остану изван ромејске власти, а од 1204. Медитеран и сама Венеција постају средиште трговачких мрежа. Од тада успон Венеције је константан и она свој ослонац тражи у наслеђу Византије. Тај пут и искон Венеције све дубље су препознавали српски писци. На том трагу је био и Милорад Павић.

У приповеци „Коњи Светог Марка” Милорад Павић постмодернистичким поступком палимпсеста призива у историјској свести јунака Јелена Приамужевића, крсташке ратове и мит о украденим коњима из Цариграда по коме када се покрену коњи пропада једна царевина:

Од палми је научио да је стојање најболније, али је стајао и даље на прозору између својих ушију и гледао будућност, и видео крсташе у Цариграду 1204. како товаре четири дебела коња на венецијанске галије, видео је уплашене Палеологе и Словене обуване у благо како забадају копља у цариградске вратнице и како пропада још једна царевина. И видео је како се Рим сели у

9 Видети: Јелена Ердељан, *Медитеран и друштва светлости Пишћања визуелне културе XI-XIII век*, Mediterran publishing, Нови Сад, 2015.

Цариград и видео је Рим у Москви... А на дну, видео је бачен примерак италијанског дневника *Corriere della sera*, од 21. марта 1975. године, и читао самоме себи дувајући у врат оно што је било написано у тим новинама: „Један од четири чувена бронзана коња, који вековима красе pročеље Базилике Светог Марка у Венецији, уклоњен је прекјуче са свог постоља јер га је напао рак бронзе. Пуна 23 века ови су коњи одолевали налетима ветрова с мора и кишама, али се нису могли отети погубном утицају затрованог ваздуха нашег доба” (Павић 2014:105-106).

Павић у оквиру класичних постмодернистичких поступака којима је и карневализација бахтиновског многогласја база за нове поетичке моделе управо на примеру историјске ироније и карневализацијског приступа приказао сав успон и пад Венеције. Можда је баш Венеција била идеалан пример у коме се остварују митска предвиђања о казни која стиже лопове млетачког дужда Енрика Дандола који је са товарима византијског блага стигао у Венецију и на том ратном плену Цариграда добио нови и најјачи замах у Републици. Историјска иронија и двојство укрштених слика у очима видовитог Јелена Приамужевића карневализују узвишена четири бронзана коња на Базилици Светог Марка. Тако Милорад Павић као модерни писац који је обележио епоху постмодерног приповедања у низу медитеранских прича смешта и „Коње Светог Марка” у нову културолошку перцепцију у којој се Византија свети Венецији што припада новој перцепцији Венеције у нашој књижевности. Такав приступ наћи ћемо у песми „Acqua alta” Ивана В. Лалића где ће се управо појавити исти ти коњи као облик историјске правде која долази после осам векова да се баш кроз двојство Венеције оствари равнотежа и казна за дела почињена под лажном сликом Крсташких ратова.

Напокон савремени писац Владимир Пишталo 2011. године објављује роман *Венеција* који је заснован на поступцима ироније, карневализације, вишегласју и сусрету јунака зрелог човека са заблудама младића у Венецији. На крају романа имамо и слику карневала, али као облика друштвеног ослобођења и нове прецепције карневалске Венеције у којој је могуће узгробити своју прошлост и садашњост у форми билдунгсромана. Како примећује Михаил Павел Марковски, код Бахтина: „Карневализован поглед на свет је дубоко амбивалентан: озбиљност се меша са смехом, мудрост са глупошћу, живот са смрћу, горе са оним доле, високо с ниским” (Марковски 2009: 169). У Пишталовом роману налазимо све те елементе у којима се сусрет зрелог човека са својом младошћу догађа у време карневала у Венецији¹⁰ када је могућа тако карневализована слика света. Човек као дијалoшко биће се открива на страницама Пишталo-

10 Владимир Гвозден веома упутно пише о месту Венеције у Пишталовом роману указујући и на чувену студију Џона Раскина *Камење Венеције*: „Има код Пиштала нешто и од Раскинове Венеције, пре свега у прихватању идеје да је уметничко дело рефлексивна слика, у трагању за аналогијама између архитектуре и текста, у поверењу у естетичку мозаика и вери да је могуће пронаћи пуноћу” (Гвозден 2013: 784).

вог романа и то баш у улицама Венеције између копна и мора. Пишталов јунак трага за сопственим ја и каже: „Буди оно што јеси! - говорили су. Али шта? На овом свету је дозвољено бити, али није дозвољено постојати. Цео свет је био закључан а кључеви су били невидљиви” (Пиштало 2011: 10).

Само у Венецији тако нестварном граду, како га доживљава јунак, може се наћи „противотров за нестварност мог живота” (Пиштало 2011: 14). Дакле, само је Венеција у доба карневала тренутак нестварности и имагинације ослобођеног човека у коме могу да се разоткрију сви слојеви личности јунака. У интервјуу у листу *Полишика* Владимир Пиштало објашњава однос поетике карневализације коју користи у роману *Венеција* и метафоре или чак метонимије карневала у Венецији казујући да је све то део игре, али и нечега много дубљег. Тај сложени поступак Пиштало назива „космичком проституцијом душе” објашњавајући како у карневалу налазимо ослобођење социјалних норми и једини тренутак када је дозвољено понижавање краља и високих достојанственика:

То је играње са значењем и идентитетом. Бежање из затвора себе, из кулука сопствених надања. Људи остављају своја лица и узимају друга. Чак више не морају да буду људи. Они се маскирају у животиње, у облаке, у сунца у месеце. То је врхунски тренутак Овидијевих *Метаморфоза*. Људска заједница имитира читав свет [...] Карневал је редак тренутак у коме човек више није једно него СВЕ (Пиштало 2011а).

Од краја 20. века Владимир Пиштало у билдунгсроману *Венеција*, Александра Гаталице *Венецијанско огледало* (1996) и Милета Продановића *Врш у Венецији* (2002), као и Сања Домазет у роману *Acqua alta* доносе савремену слику Венеције као сећања на социјалистичко доба, али и комплексну слику која је део најдубљег историјског сећања везаног за историју Јужних Словена. Посебно упориште за анализу феномена Венеције најубедљивије је у поезији Ивана В. Лалића док је модернистичко приповедно виђење обележено социјалистичким наслеђем у Пишталовом роману. Ова два модела представљају Венецију у Лалићевом и Пишталовом делу као два виђења Венеције прожета другачијим нивоом историјског памћења и друштвених конотација. Павићева слика Венеције у приповеци „Коњи Светог Марка” је најближа Лалићевом историјском преобликовању и усмеравању на наслеђа Византије у Венецији. Гаталица, Продановић и Домазет на сасвим особен начин и у оквирима личних поетичких ставова граде неку другу Венецију ослоњену више на историју, игру двојства града као основног елемента или врта као извора блаженства и греха. Овим ауторима треба посветити додатне анализе, али већ сада видимо јасну слику о новој и разноликој Венецији од 90-тих до данас у српској књижевности. Новији геофилозофски ставови о Европи и Медитерану Масима Качарија и Катерине Ресте пружају могућности новог разумевања Медитерана, али и Венеције као места и поетике простора која се уклапа и у ширу геофилозофску слику света на крају 20.

и почетком 21. века. Посебно место у овим анализама даје нам слика Медитерана као старог центра у који се враћамо са Атлантског океана где је изгубљена првобитна позиција европоцентричне културе. Уз имаголошки и поетички приступ који су везани за симболику простора, Венеција је у модерној и савременој српској књижевности представљена као место сусрета култура, историје и контрадикција ослоњених на богато наслеђе народа и држава који су опстајали уз њу у ратним и мирнодопским временима. Венецији у минулом веку у српској књижевности потребна је посебна монографска студија, а овај рад је поставио једну од линија те уметничке, естетске, културолошке и историјске перцепције двојности топоса града која и у савременом тренутку инспирише наше писце.

ЛИТЕРАТУРА

- Винавер 1961: С. Винавер, „Крајна Венеција“, *Избор српског путописа*, прир. Бошко Новаковић, Нови Сад-Београд: Матица српска, СКЗ, 147-160.
- Винавер 2015: С. Винавер, „Излет по Јадранском и Средоземном мору“, *Громобран свемира/Гоч гори, Дела Стјанислава Винавера*, ур. Гојко Тешић, Београд: Службени гласник, Завод за уџбенике, 2015, 341-441.
- Гвозден 2013: В. Гвозден, „Два савремена bildungsromana-а и традиција путовања у Италију: Венеција Владимира Пиштала и Улифрамарин Милете Продановића“, *Асца алта Медитерански пејзажи у модерној српској и италијанској књижевности*, ур. Светлана Шеатовић, Марија Рита Лето, Персида Лазаревић Ди Ђакомо, Београд: Институт за књижевност и уметност: 779-794.
- Дил 2008: Шарл Дил, *Историја Византије*, Београд: Логос Арт, 2008, 165-167.
- Distefano 2005: Giovanni Distefano, *L'isola della Memoria Il Cimiteri di San Michele*, a cura di Giovanni Distefano, Supernova, Venezia
- Лалић 1997: Иван В. Лалић, *Дела Ивана В. Лалића, том 3*, приредио А. Јовановић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Лазаревић ди Ђакомо 2003: Персида Лазаревић ди Ђакомо, „Историјско-културни подтекст наративности песме 'Асца алта'“, *Споменица Ивана В. Лалића*, уредио Предраг Палавестра, САНУ,
- Ердељан 2015: Ј. Ердељан, *Медитеран и други светови Пиштања визуелне културе XI-XIII век*, Mediterranean publishing.
- Mamoli Zorzi 2005: Rosella Mamoli Zorzi „Ezra Paund“, *L'isola della Memoria Il Cimiteri di San Michele*, a cura di Giovanni Distefano, Supernova, Venezia, 2005, 75-89.
- Марковски 2009: М. П. Марковски, „Бахтин“, *Књижевне теорије XX века*, Београд: Службени гласник, 167-184.
- Павић 2014: М. Павић, *Медитеранске приче*, Београд: Вулкан
- Пиштало 2011: В. Пиштало, *Венеција*, Зрењанин: Агора.
- Пиштало 2011а: В. Пиштало, „Бекство у карневал“ интервју водила Весна Рогановић, Политика, приступљено 1.7.2011. <http://www.politika.rs/sr/clanak/182829/Kultura/Bekstvo-u-karneval>
- Раскин 2011: Џон Раскин, *Камење Венеције*, превео Милан Милетић, Београд: Службени гласник

VENICE IN LITERATURE: FROM VINAVER TO I. V. LALIĆ, PAVIĆ AND PIŠTALO

Summary

In this paper, we present the types of interpolation of Venice as a cultural and historical phenomenon in contemporary Serbian literature. The new perception of Venice is first presented in the travelogue of Stanislav Vinaver, and subsequently in the poetry of Ivan V. Lalić from the eighties of the 20th century as a historical reminiscence with distant echoes of Byzantine culture. Since the last decades of the 20th century, Venice has played a symbolic and phantasmagorical role in the short story "Saint Mark's Horses" (1976) by Milorad Pavić and in the bildungsroman Venice by Vladimir Pištalo. In this paper, we have made use of the findings of cultural, poetic and historical research on the influence of Venice as a unique historical, cultural and literary fact in the development of Serbian literature. From the literaryhistorical and cultural point of view, we provide a synthetic image of Venice in the works of S. Vinaver, I. V. Lalić, M. Pavić and V. Pištalo. The base for the analysis of the phenomenon of Venice is indisputably in the poetry of Ivan V. Lalić, while the modernist narrative perception is marked by the socialist legacy in Pištalo's novel. These two models represent Venice in Lalić's and Pištalo's works as two perceptions of Venice imbued with different levels of historical memory and social connotations. Pavić's portrayal of Venice in the short story "Saint Mark's Horses" is the closest to Lalić's historical transformation and focus on the legacy of Byzantium in Venice.

Keywords: Venice, cultural phenomena, historical reminiscences, geopoetics, contemporary Serbian literature

Svetlana S. Šeatović